

Європейська економіка

Александрідіс АНАСТАСІОС,
Антоніадіс ІОАНІС

**ЕФЕКТИВНІСТЬ ЕКСПОРТУ
ТА ВНУТРІШНЬОГАЛУЗЕВОЇ ТОРГІВЛІ
В ЕКОНОМІКАХ КРАЇН
ЧОРНОМОРСЬКОГО РЕГІОНУ**

Резюме

Досліджено риси міжнародної торгівлі в економіках країн Чорноморського регіону та ЄС. За допомогою відповідних індексів торгівлі розглянуто такі поняття, як екстраверсія, відкритість та конкурентні переваги країн регіону в міжнародній торгівлі. Екстраверсія та ефективність експорту погіршилися для більшості країн регіону. Вивчення відповідних індексів торгівлі (таких як індекс Баласса), показують, що більшість експортованих продуктів Чорноморського регіону належать до категорії низько- та середньотехнологічних, порівняно з Європейським Союзом. Також висвітлено потребу у впровадженні спеціальної політики, яка б активно сприяла подальшому розвитку торгівельно-економічних відносин між ЄС та іншими країнами регіону.

Ключові слова

Міжнародна торгівля, індекс Баласса, Чорноморський регіон.

© Александрідіс Анастасіос, Антоніадіс Іоаніс, 2013.

Анастасіос Александрідіс, доцент, Технологічний інститут Західної Македонії, Греція.
Іоаніс Антоніадіс, доцент, Технологічний інститут Західної Македонії, Греція.

Класифікація за JEL: F10, F13, F14.

1. Вступ

Чорне море – закрите море, яке межує з Європою, Анатолією та Кавказом, – з давніх часів було перехрестям цивілізацій. Останнім часом, а особливо після розпаду Радянського Союзу, територія країн Чорноморського регіону піддалася значним змінам від важких потрясінь до вражаючого відновлення. Протягом двох останніх десятиліть регіоналізм (поділ на регіони) на цій території відновився лише завдяки діяльності різноманітних організацій, а саме Організації Чорноморського економічного співробітництва (ОЧЕС), заснованої у 1992 році (King, 2008). Крім ОЧЕС, інші види двосторонньої, трьохсторонньої та багатосторонньої співпраці, ініціатив у сфері охорони навколишнього середовища, питань транспорту, енергетики, м'якої безпеки сприяють зміцненню регіонального будівництва в області (Aydin, 2004).

Через своє географічне розміщення та постійні конфлікти між впливовими місцевими та зовнішніми суб'єктами економічної діяльності Чорноморський регіон все ще не знайшов свого шляху стабільного розвитку та економічного процвітання. Регіон характеризується відсутністю економічного розвитку, соціальної згуртованості, безпеки і стабільності, а також політичних потрясінь, локальних військових конфліктів у багатьох регіонах (Придністров'я, Абхазія, Південна Осетія, Нагорний Карабах, українсько-російська газова криза, війна між Росією та Грузією в серпні 2008 року), які безперервно знижують шанси регіону на процвітання (Aydin and Triantaphyllou, 2008).

У цій складній політичній та економічній ситуації зовнішня торгівля, здається, може стати сферою можливого поліпшення співробітництва між державами Чорноморського регіону.

Дане дослідження зосереджено на вивченні поточної ситуації у сфері зовнішньої торгівлі Чорноморського регіону в період 2001–2008 років. Це перша частина великомасштабного проекту, спрямованого на розробку необхідних висновків та рекомендацій для покращення конкурентоспроможності регіону та на його довгострокову інтеграцію в ЄС.

Статтю структуровано таким чином. У розділі 2 розглянуто економічну ситуацію країн Чорноморського регіону та відносини з ЄС. У розділі 3 виділено основні індекси торгівлі, використані в ході дослідження. У розділі 4 проаналізовано показники торгівлі та зовнішньої торгівлі в регіоні. Висновки розміщено в розділі 5.

2. Чорноморський регіон та торгівля

Країнами, які належать до Чорноморського регіону, вважаються Вірменія, Азербайджан, Болгарія, Грузія, Молдова, Румунія, Росія, Туреччина та Україна. Греція, Албанія та Сербія також беруть участь в ОЧЕС. Більшість країн у регіоні, які були частиною колишнього радянського блоку або Радянського Союзу, як і раніше, перебувають у складній економічній ситуації, основною характеристикою їх переходу від централізованої планової системи до ринкової економіки було різке погіршення рівня життя, яке супроводжувалося розпадом ролі держави.

З іншого боку, є такі країни, як Греція і Туреччина, які давно вже стали частиною західної економіки, а Греція є членом ЄС протягом майже 30 років. Таким чином, рівень економічного розвитку в регіоні коливається, і це створює важливі політичні виклики для країн регіону, а також для ЄС, який після повноправного членства Болгарії та Румунії має підвищений інтерес до Чорноморського регіону.

Основні зусилля ЄС зосереджено на стимулюванні демократичних і економічних реформ з метою прогнозування стабільності та підтримки розвитку в Чорноморському регіоні, реалізації норм та стандартів ЄС (European Commission, 2007). Багато країн у регіоні Чорного моря включено в Європейську політику сусідства. Вони отримують фінансову допомогу в рамках Європейського інструменту сусідства та партнерства (European Commission, 2006).

Тим не менш, ЄС зазнає критики, оскільки не було встановлено подальших пріоритетів на законодавство ЄС, яке буде прийнято державами регіону, залежно від їх економічної структури та рівня розвитку (Emerson, 2005). Крім того, до недавнього часу, Чорноморський регіон отримував обмежену увагу і ще менше кредитів від представників ЄС (Van, 2006).

Європейський Союз, визнаючи недостатньо розвинені відносини з країнами регіону, ініціював співробітництво у 2007 році (European Commission 2007), яке отримало назву «Чорноморська синергія: нова регіональна ініціатива співпраці». Основною метою цієї ініціативи було розвивати співпрацю як у рамках країн Чорноморського регіону, так і між Європейським Союзом і регіоном загалом. Це співробітництво висвітлювало 13 сфер, у тому числі інституційну, сферу безпеки та вирішення конфліктів, питання економічного розвитку, пов'язані з енергетикою, охороною навколишнього середовища та рибальства, транспортом, морською політикою і торгівлею, і, зрештою, питання, пов'язані з регіональним розвитком та сприянням зайнятості та дослідницьких мереж.

Незважаючи на взаємну вигоду, яка може бути наслідком цільової стратегії та подальшого розвитку відносин з країнами регіону, Європейський комі-

тет виявився обмеженим дією директив, встановлених трьома попередніми політичними документами, а саме вступом до угоди з Туреччиною, стратегічним партнерством з Росією та Європейською політикою сусідства (ЄПС).

Оскільки ми розглядаємо питання торгівлі, важливо зміцнювати торговельні відносини між Європейським Союзом та регіоном, хоч і не пропонується будь-які самостійні дії для подальшого розвитку вже сформованих торговельних відносин, інших, ніж ті, які вже застосовують як частину Європейської політики сусідства, і будь-які інші дії, що ведуть до підвищення рівня лібералізації торгівлі в регіоні. Однак зона вільної торгівлі не може бути сформована з країн регіону, тому що дві його країни (Болгарія і Румунія) є членами ЄС, а Туреччина має розроблену схему митного союзу.

3. Показники та індекси торгівлі

Для того щоб дослідити тенденцію до міжнародної торгівлі в регіоні, ми використовуємо низку економічних індексів у поєднанні з посиланням на відповідні літературні джерела (Siskos, 2012).

Перший індекс, який ми використаємо, – це індекс екстраверсії економіки, що визначає експорт X країни j (X_j) як відсоток її внутрішнього валового продукту (GDP_j).

$$Extroversion_j = \frac{X_j}{GDP_j}$$

Другий індекс – це індекс ступеня відкритості економіки міжнародній торгівлі. Він вираховується як співвідношення суми імпорту M та експорту X країни j до ВВП цієї країни.

$$Openness_j = \frac{(X + M)_j}{GDP_j}$$

Індекс проникнення імпорту для країни j (IP_j) визначається як співвідношення загального обсягу імпорту країни до внутрішнього попиту, який визначається сумою ВВП та торговельного балансу країни j . Це співвідношення показує, наскільки імпорт задовольняє внутрішній попит.

$$(\text{Import Penetration})_j = \frac{M_j}{GDP_j + (M - X)_j}$$

Використовуючи індекс екстраверсії та індекс проникнення імпорту (IP_j) в економіку, ми розраховуємо індекс, який визначає позицію країни щодо міжнародної торгівлі.

$$(\text{Exposure to Int. Trade})_j = \text{Extroversion}_j + (1 - \text{Extroversion}_j) \cdot IP_j$$

Для того щоб вказати ті сектори, які мають порівняльні переваги, використовуємо індекс Баласса для виявлених порівняльних переваг (ВПП). Індекс ВПП розраховується як співвідношення частки сектору i у країні j загального обсягу експорту до частки її експорту в ЄС (ЄС-27).

$$RCA_{ij} = \frac{X_{ij} / \sum_i X_{ij}}{X_{iEU_{27}} / \sum_i X_{iEU_{27}}}$$

Індекс Грубеля-Ллойда для внутрішньогалузевої торгівлі показано на прикладі країн Чорноморського регіону. Він розраховується для секторів i країни j , але описано лише результати для рівнів внутрігалузевої торгівлі економіки кожної країни.

$$IIT_{ij} = 1 - \frac{|X_{ij} - M_{ij}|}{X_{ij} + M_{ij}}, \quad IIT_j = 1 - \frac{|X_j - M_j|}{X_j + M_j}$$

4. Зовнішня торгівля в Чорноморському регіоні

Міжнародна торгівля стає дедалі важливішою для країн Чорноморського регіону, як це можна побачити в таблицях 1 і 2, де експорт та імпорт відповідно представлені для країн регіону (за винятком Греції) в період 2001–2008 року. З точки зору ефективності експорту, Вірменія є країною з найгіршою динамікою ефективності експорту, а Росія – найефективнішою. Слід зазначити, що тенденції 2001–2008 років зросли для всіх економік країн Чорноморського регіону, для експорту та імпорту, із середньорічною тенденцією, значно вищою від тенденції відповідних країн ЄС-15. Варто також відзначити, що Азербайджан має величезне зростання в експорті на 688,3 % в 2008 році. Росія та Азербайджан мають значне активне сальдо торгового балансу в результаті їх високої енергії експорту (нафта, газ) (Astrov and Havlik, 2008)

Тенденцію експорту в регіоні в період між 2001 і 2008 роками розглянуто в таблицях 3 і 4. У таблиці 3 презентовано експорт за призначенням для 2001 та 2008 років. Основними партнерами з експорту розглянуто ЄС-10, ЄС-15, Близький Схід, Середземномор'я, Балкани і решту країн світу. У таблиці 4 представлено експорт на сектор у вигляді відсотка від загального обсягу експорту для кожної країни. Розглянуто чотири основні категорії секторів, а саме низька, середня і низька, середня і висока та висока технології товарів для 2001 і 2008 років.

Таблиця 1

Експорт країн Чорноморського регіону (у млн US\$)

Експорт товарів (млн US\$)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Динаміка 01-08
Вірменія**	336	527	670	723	937	1.004	1.121	1.055	17,8
Азербайджан	2.314	2.168	2.592	3.615	4.347	6.372	6.058	47.756	54,1
Болгарія	5.114	5.749	7.540	9.930	11.739	15.101	18.576	22.478	23,6
Грузія	320	346	465	647	865	935	1.232	1.497	24,7
Молдова	568	644	790	985	1.091	1.052	1.342	1.591	15,9
Румунія	11.385	13.876	17.618	23.485	27.730	32.336	40.265	49.539	23,4
Росія*	99.868	106.692	133.656	181.600	241.452	301.244	352.266	467.994	24,7
Туреччина	31.334	35.762	47.253	63.121	73.476	85.535	107.272	132.002	22,8
Україна	16.265	17.927	23.067	32.666	34.228	38.368	39.294	66.952	22,4
Чорноморський регіон	167.504	183.691	233.651	316.773	395.866	481.947	577.427	790.866	24,8
ЄС-15	3.585.130	3.610.672	3.585.900	3.855.212	4.133.466	4.587.560	4.834.409	4.929.314	4,7

Джерело: Міжнародний торговий центр

* Країна з найвищим рівнем експортом.

** Країна з найнижчим рівнем експорту.

Таблиця 2

Імпорт країн Чорноморського регіону (у млн US\$)

Імпорт товарів (млн US\$)	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	Динаміка 01-08
Вірменія	837	963	1.235	1.350	1.692	2.194	3.053	4.101	25,5
Азербайджан	1.431	1.665	2.626	3.516	4.211	5.267	5.712	7.162	25,9
Болгарія	7.278	7.987	10.901	14.465	18.162	23.269	30.086	33.773	24,5
Грузія	679	793	1.141	1.846	2.490	3.674	5.214	6.056	36,7
Молдова	892	1.038	1.402	1.769	2.292	2.693	3.690	4.899	27,5
Румунія	15.552	17.862	24.003	32.664	40.463	51.106	69.946	82.965	27,0
Росія	41.865	46.177	57.346	75.569	98.707	137.807	199.726	267.051	30,3
Туреччина	41.399	51.270	69.340	97.540	166.774	139.576	170.063	201.961	25,4
Україна	15.775	16.976	23.030	28.997	36.122	45.022	60.601	85.448	27,3
Чорноморський регіон	125.709	144.732	191.015	257.714	320.914	410.608	548.090	693.416	27,6
ЄС-15	3.511.014	3.467.943	3.494.604	3.797.940	4.144.607	4.642.551	4.930.725	5.077.297	4,7

Джерело: Міжнародний торговий центр.

Таблиця 3

Експорт країн Чорноморського регіону за призначенням

Експорт товарів – 2001, %	Вірменія	Азербайджан	Болгарія	Грузія	Молдова	Румунія	Росія	Туреччина	Україна	Чорноморський регіон	ЄС-15
ЄС-15	26,1	68,4	51,9	17,9	19,8	65,4	36,0	50,0	19,8	40,0	62,1
ЄС-10	1,2	0,7	3,2	1,8	3,3	5,8	15,7	2,9	12,1	11,5	4,6
Близький Схід та Середземномор'я	21,5	9,5	3,5	2,2	0,5	5,3	3,6	12,5	10,6	6,2	3,5
Балкани	0,1	1,6	6,9	0,4	6,9	3,4	2,0	2,8	4,2	2,6	1,0
Решта країн	51,1	19,8	35,5	77,6	69,5	20,2	42,7	31,8	53,3	39,7	28,9

Джерело: Міжнародний торговий центр.

Експорт товарів – 2008, %	Вірменія	Азербайджан	Болгарія	Грузія	Молдова	Румунія	Росія	Туреччина	Україна	Чорноморський регіон	ЄС-15
ЄС-15	45,1	54,1	40,9	11,4	18,4	51,9	41,2	37,0	14,4	39,6	58,6
ЄС-10	0,9	0,7	5,5	1,8	5,2	10,5	12,3	4,7	10,0	9,7	8,0
Близький Схід та Середземномор'я	3,4	8,5	4,9	1,7	0,6	4,6	3,0	20,2	13,0	7,2	3,8
Балкани	5,6	1,9	11,9	7,5	18,9	5,8	2,6	5,8	4,0	3,7	2,1
Решта країн	45,0	34,9	36,8	77,7	56,8	27,2	41,0	32,4	58,6	39,7	27,6

Джерело: Міжнародний торговий центр.

Очевидно, ЄС-15 є найбільш важливим експортним партнером для країн Чорноморського регіону, але частка в загальному обсязі експорту зазначає тенденцію до зниження з 2001 до 2008 року (за винятком Вірменії та Росії). Частка для ЄС-10 також знизилася з 2001 до 2008 р., а для Близького Сходу, Середземномор'я та Балкан дещо збільшилася. Роль Росії є вирішальною в торговельній діяльності регіону, Росія є найважливішим торговим партнером для Вірменії, Молдови та України.

Таблиця 4

Експорт країн Чорноморського регіону за секторами

Експорт товарів – 2001, %	Вірменія	Азербайджан	Болгарія	Грузія	Молдова	Румунія	Росія	Туреччина	Україна	Чорноморський регіон	ЄС-15
Низькотехнологічні	23,0	3,8	47,3	29,2	85,9	51,3	19,0	50,4	22,0	28,3	18,8
Середньо-і низькотехнологічні	66,0	92,9	33,0	47,2	4,6	23,8	69,0	23,2	54,5	54,9	22,0
Середньо-і високотехнологічні	8,8	2,9	17,1	10,8	7,7	23,9	10,5	24,1	21,8	15,1	48,9
Високотехнологічні	2,2	0,4	2,5	12,8	1,7	1,0	1,5	2,3	1,6	1,7	10,3

Джерело: Міжнародний торговий центр.

Експорт товарів – 2008, %	Вірменія	Азербайджан	Болгарія	Грузія	Молдова	Румунія	Росія	Туреччина	Україна	Чорноморський регіон	ЄС-15
Низькотехнологічні	23,9	1,3	31,1	20,3	67,4	29,7	11,9	29,6	22,1	16,9	17,0
Середньо-і низькотехнологічні	70,1	98,1	45,1	56,2	17,2	29,6	79,8	37,3	54,1	67,3	27,6
Середньо-і високотехнологічні	5,0	0,6	20,6	21,8	12,5	39,1	8,0	32,3	22,9	15,2	45,7
Високотехнологічні	1,1	0,0	3,1	1,9	2,9	1,6	0,3	0,8	0,9	0,6	9,6

Джерело: Міжнародний торговий центр.

Що стосується експорту на сектор, то більшість країн Чорноморського регіону експортують середньо-низькотехнологічні продукти (67,3 % у 2008 році) порівняно з ЄС-15, тоді як існує великий розрив у високотехнологічній продукції між країнами Чорноморського регіону (0,6 %) та ЄС-15 (9,6 %). Загалом, спостерігаються тенденції зі зниження низькотехнологічних продуктів у бік збільшення частки низько-середньотехнологічної продукції для країн регіону з 2001 до 2008 року.

Вивчаючи індекси екстраверсії та відкритості (таблиці 5 і 6 відповідно), ми зазначимо, що в більшості країн спостерігається тенденція до зниження індексу екстраверсії, яка більш помітна у Вірменії та Азербайджані (до 2007 року). Болгарія є єдиною країною регіону, де спостерігається значне збільшення індексу екстраверсії, тоді як у Грузії та Росії він залишається стабільним. Порівняно з ЄС-15, 3 з 9 країн ЧЕС демонструють вищі ставки індексу екстраверсії, ніж країни ЄС-15. Через високу залежність від імпорту, 5 з 9 країн регіону демонструють відкритість до міжнародних операцій порівняно з ЄС-15. У Вірменії та Азербайджані (до 2007 року) спостерігалось велике падіння цього показника, тоді як у Румунії, Росії та Туреччині – незначне падіння, у Болгарії та Грузії – значне підвищення цього показника.

Індекс проникнення імпорту розглянуто в таблиці 7. Загалом для країн Чорноморського регіону проникнення імпорту було стабільним протягом 2001–2008 років і нижчим, ніж у країнах ЄС-15. Для 4 з 9 країн (Болгарії, Грузії, Молдови та Росії) спостерігається збільшення індексу з 2001 до 2008 року.

Таблиця 5

Індекс екстраверсії в країнах Чорноморського регіону

Екстраверсія		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Вірменія	↓	17,7	22,0	23,9	20,1	19,1	15,7	12,2	8,9
Азербайджан	↓	40,6	35,0	35,5	42,5	32,9	30,3	18,4	97,7
Болгарія	↑	37,6	36,8	37,7	40,8	43,0	47,6	46,9	44,8
Грузія	–	10,0	10,2	11,6	12,7	13,5	12,1	12,1	11,7
Молдова	↓	37,9	37,9	39,5	37,9	37,6	30,9	30,5	26,3
Румунія	↓	28,3	30,3	29,6	31,1	28,0	26,4	23,6	24,2
Росія	–	32,6	30,9	31,0	30,7	31,6	30,5	27,2	28,2
Туреччина	↓	21,5	19,4	19,7	20,9	15,2	16,1	16,6	18,1
Україна	↓	42,8	42,3	46,0	50,4	39,8	35,6	34,5	37,1
Чорноморський регіон	↓	30,1	28,4	28,6	29,4	26,6	26,5	24,6	27,2
ЄС-15	↑	28,3	27,5	26,8	27,5	28,5	30,1	30,2	30,7

Джерело: Міжнародний торговий центр, Аналітичний відділ британського журналу «Економіст».

Таблиця 6

Відкритість до міжнародної торгівлі країн Чорноморського регіону

Відкритість до міжнародної торгівлі		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Вірменія	↓	61,8	62,1	68,1	57,6	53,6	50,0	45,4	43,3
Азербайджан	↓	65,7	61,8	71,5	83,9	64,8	55,4	35,7	112,3
Болгарія	↑	91,1	87,9	92,2	100,2	109,5	121,0	122,9	112,1
Грузія	↑	31,2	33,5	40,2	48,9	52,4	59,9	63,2	59,0
Молдова	↑	97,4	99,0	109,6	105,9	116,7	109,9	114,3	107,3
Румунія	↓	67,0	69,3	70,0	74,4	68,7	68,0	64,6	64,9
Росія	↓	46,2	44,3	44,3	43,6	44,5	44,4	42,7	44,3
Туреччина	↓	50,0	47,2	48,6	53,2	39,4	42,4	42,9	45,7
Україна	–	84,3	82,3	92,0	95,2	81,7	77,4	77,0	84,5
Чорноморський регіон	↓	52,7	50,8	52,0	53,3	48,2	49,0	47,9	51,1
ЄС-15	↑	56,0	53,9	53,0	54,7	57,1	60,5	60,9	62,3

Джерело: Міжнародний торговий центр, Аналітичний відділ британського журналу «Економіст».

Таблиця 7

Індекс проникнення імпорту в країнах Чорноморського регіону

Проникнення імпорту		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Вірменія	↓	34,9	34,0	36,7	31,9	29,9	28,9	27,4	27,4
Азербайджан	↓	29,7	29,2	35,8	41,9	32,2	26,5	17,5	86,2
Болгарія	↑	46,2	44,7	46,7	50,1	53,9	58,4	58,9	54,9
Грузія	↑	19,1	20,6	24,4	29,3	31,0	35,2	36,8	34,9
Молдова	↑	48,9	49,6	53,7	52,3	55,9	53,3	54,7	52,4
Румунія	–	35,1	35,9	36,4	38,6	36,1	36,1	34,9	34,9
Росія	↑	16,8	16,2	16,1	15,6	15,9	16,7	17,5	18,3
Туреччина	–	26,6	25,7	26,5	29,0	22,2	23,9	24,0	25,9
Україна	–	42,1	41,0	46,0	47,4	41,1	39,3	39,3	43,0
Чорноморський регіон	–	24,4	23,8	24,7	25,3	22,7	23,5	23,6	24,7
ЄС-15	↑	27,9	26,7	26,3	27,2	28,6	30,3	30,6	31,3

Джерело: Міжнародний торговий центр, Аналітичний відділ британського журналу «Економіст».

Країни Чорноморського регіону демонстрували участь у міжнародній торгівлі (таблиця 8) зі значним спадом у період з 2001 до 2008 року, 7 з 10 економік показали тенденцію до спаду. Болгарія показує незначне підвищення індексу, а Грузія є єдиною країною регіону, яка демонструє значне зростання – до 15,3 %. Значення індексу для Азербайджану показує коливання та найвище значення у 2008 році, як результат високого рівня експорту країни. Участь у міжнародній торгівлі країн Чорноморського регіону знизилася до 2 % за досліджуваний період. З іншого боку, ЄС-15 демонструє незначне зростання цього індексу (4,1 %).

Таблиця 8

Участь у міжнародній торгівлі країн Чорноморського регіону

Участь у міжнародній торгівлі		2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Вірменія	↓	46,4	48,5	51,9	45,6	43,3	40,1	36,3	33,9
Азербайджан	↑	58,2	54,0	58,6	66,6	54,6	48,8	32,6	99,7
Болгарія	↑	66,4	65,1	66,8	70,5	73,7	78,2	78,2	75,1
Грузія	↑	27,2	28,7	33,2	38,3	40,4	43,1	44,4	42,5
Молдова	↓	68,3	68,7	72,0	70,4	72,5	67,7	68,5	64,9
Румунія	↓	53,4	55,3	55,3	57,7	54,0	53,0	50,3	50,7
Росія	↓	43,9	42,1	42,1	41,5	42,4	42,1	40,0	41,3
Туреччина	↓	42,4	40,1	41,0	43,8	34,0	36,1	36,6	38,8
Україна	↓	66,9	65,9	70,9	73,9	64,5	60,9	60,3	64,2
Чорноморський регіон	↓	47,2	45,4	46,2	47,2	48,9	43,7	42,4	45,2
ЄС-15	↑	48,3	46,8	46,1	47,3	48,9	51,3	51,5	52,4

Джерело: Міжнародний торговий центр, Аналітичний відділ британського журналу «Економіст».

Індекс Баласса демонструє виявлені порівняні переваги (ВПП) у країнах регіону (таблиця 9). Більшість країн із ВПП, порівняно з ЄС-15, належать до категорії низькотехнологічних та середньо-низькотехнологічних, із низькою часткою в категорії середньо-високотехнологічних. Виглядає, що більшість країн отримує переваги від своєї першості в експортуванні певних специфічних продуктів, за винятком Азербайджану (мінеральне паливо, нафта), Росії (мінеральне паливо, нафта), Вірменії (руди, шлаки та зола) та Болгарії (мідь та готові вироби).

Таблиця 9

Виявлені порівняльні переваги (індекс Баласса)
країн Чорноморського регіону

Країни	Продукт 1	Продукт 2	Продукт 3
Вірменія	Руди,шлаки,зола (низькотехнологічна) 12,1 %	Основний метал, метало- кераміка (середньо- низькотехнологічна) 1,9 %	Сіль,сірка,земля,камінь (середньо- низькотехнологічна) 3,8 %
Азербайджан	Мінеральні палива, нафта (середньо- низькотехнологічна) 97,1 %	Цукор та вироби (низькотехнологічна) 0,2 %	Істівні фрукти та горіхи (низькотехнологічна) 0,3 %
Болгарія	Графіт та вироби (середньо- низькотехнологічна) 0,8 %	Мідь та готові вироби (середньо- низькотехнологічна) 10,5 %	Цинк та готові вироби (середньо- низькотехнологічна) 0,9 %
Грузія	Руди, шлак, зола (середньо- низькотехнологічна) 8,2 %	Добрва (середньо- низькотехнологічна) 7 %	Сіль, сірка, земля, камінь (середньо- низькотехнологічна) 5,4 %
Молдова	Меблі та освітлення (низькотехнологічна) 3,1 %	Олійне насіння та олієвімісні плоди (низькотехнологічна) 4,3 %	Коври та покриття для підлоги (низькотехнологічна) 2,1 %
Румунія	Шовк (низькотехнологічна) 0,2 %	Добрива (середньо- низькотехнологічна) 1,7 %	Олійне насіння та олієвімісні плоди (низькотехнологічна) 1,4 %
Росія	Мінеральні палива, нафта (середньо- низькотехнологічна) 65,7 %	Електрика, електричне обладнання (середньо- низькотехнологічна) 0,7 %	Алюміній та готові вироби (середньо- низькотехнологічна) 1,8 %
Туреччина	В'язані вироби (низькотехнологічна) 5,9 %	Спеціальна тканина/ тка- нина з прошивним вор- сом (низькотехнологічна) 0,5 %	Інший текстиль, (низькотехнологічна) 4 %
Україна	Руди ,шлак, зола (середньо- низькотехнологічна) 3,2 %	Залізничні та трамвайні лінії (середньо- низькотехнологічна) 4 %	Злакові (низькотехнологічна) 5,5 %

Source: International Trade Center.

Індекс Грубеля-Ллойда (GL) (таблиця 10) для більшості економік регіону є низьким, демонструючи міжгалузеву торгівлю, де існує розрив між видами імпортової та експортної продукції (сільськогосподарська, промислова продукція).

Тут слід зазначити, що країни, які дуже прив'язані до Європейського Союзу, оцінюються краще за цим індексом. Болгарія, Румунія, особливо після вступу до

ЄС, а також Туреччина є єдиними країнами Чорноморського регіону, які показують високий рівень внутрішньогалузевої торгівлі зі значеннями, більшими від 0,50, і неухильне зростання тенденції протягом аналізованого періоду. Решта країн регіону не досягають більш ніж 0,40, за винятком України у 2008 році.

Таблиця 10

Внутрішньогалузева торгівля країн Чорноморського регіону

Країни	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008
Вірменія	0,20	0,16	0,16	0,16	0,43	0,37	0,32	0,26
Азербайджан	0,51	0,54	0,39	0,41	0,43	0,46	0,32	0,31
Болгарія	0,51	0,51	0,52	0,51	0,50	0,50	0,55	0,61
Грузія	0,27	0,23	0,22	0,21	0,22	0,21	0,23	0,24
Молдова	0,29	0,28	0,28	0,29	0,28	0,28	0,30	0,30
Румунія	0,46	0,49	0,48	0,50	0,54	0,56	0,58	0,62
Росія	0,30	0,27	0,27	0,25	0,22	0,17	0,21	0,20
Туреччина	0,49	0,47	0,50	0,52	0,52	0,53	0,54	0,56
Україна	0,44	0,44	0,50	0,47	0,44	0,42	0,43	0,42

Джерело: Міжнародний торговий центр.

5. Висновки

У даній роботі досліджено рівень експорту та імпорту міжнародної торгівлі країн Чорноморського регіону з використанням даних і показників, що стосуються торговельних відносин регіону з ЄС.

Наші результати показують, що переважна більшість експортної продукції з регіону Чорного моря належить до низькотехнологічних і середньонизькотехнологічних категорій. З 2001 до 2008 року спостерігається тенденція переходу від низьких технологій до середньонизьких. Цей результат підтверджується також значенням індексу Баласса, оскільки він показує значну порівняну перевагу, здебільшого в бік низькотехнологічних та середньонизькотехнологічних експортованих продуктів країн Чорноморського регіону, порівняно з ЄС.

З огляду на наявні міжнародних індекси торгівлі, Болгарія показала значне посилення тенденції зростання, тоді як Вірменія і Азербайджан (до 2007 року) – зниження цієї тенденції, а в решті країн спостерігалися рекордно незначні коливання. Індекс GL вказує на міжгалузеву торгівлю для всіх країн Чорноморського регіону, за винятком Болгарії, Румунії та Туреччини, де є свідчення внутрішньогалузевої торгівлі. Той факт, що ці країни мають вільну

схему торгівлі з ЄС або як члени ЄС (Болгарія, Румунія), або як учасники Угоди про митний союз (Туреччина), свідчить про необхідність політики, яка активно сприятиме подальшому розвитку торговельно-економічних відносин між ЄС та іншими країнами регіону. Перегляд порядку денного, що стосується торговельних відносин між ЄС та країнами Чорноморського регіону, є ще більш актуальним сьогодні у зв'язку з економічною кризою, оскільки він зміг би значно підвищити внутрішньогалузеву торгівлю між країнами, результатом чого були б значні вигоди для обох сторін.

Література

1. Astrov V. and Havlik P (2008). Economic developments in the wider Black Sea region. In: Hamilton, D. and Mangott, G. (Eds.) *The wider Black Sea region in the 21st century: Strategic, economic and energy perspectives*. Center for Transatlantic Relations, Washington, D.C.
2. Aydın, Mustafa (2004). Europe's next shore: the Black Sea region after EU enlargement. Occasional Paper, n°53. European Union Institute for Security Studies, Paris.
3. Aydın, Mustafa and Dimitrios Triantaphyllou (2008). *A 2020 vision for the Black Sea region*. [A Report by the Commission on the Black Sea]. Bertelsmann Stiftung, Gütersloh, Germany.
4. Ban, Ioana (2006). The Black Sea region and the European neighbourhood policy. Center for EU enlargement studies, Central European University, Budapest.
5. Emerson, Michael (2005). The Black Sea as epicentre of the aftershocks of the EU's earthquake. Center for European Policy Studies, Policy Brief No. 79/July 2005, Brussels.
6. European Commission (2006), Regulation (EC) No 1638/2006 of the European Parliament and of the Council of 24 October 2006 laying down general provisions establishing a European Neighborhood and Partnership Instrument, Official Journal of the European Union, 9.11.2006, L 310/1, Brussels.
7. European Commission (2007). Black Sea synergy – A new regional cooperation initiative. [Communication from the Commission, 11.4.2007 COM(2007) 160 final]. Brussels.
8. King, Charles (2008). The wider black sea region in the twenty-first century». In: Hamilton D. and Mangott G.(Eds.) *The wider Black Sea region in the 21st century: Strategic, economic and energy perspectives*. Center for Transatlantic Relations, Washington, D.C.
9. Siskos E. (2012). *World and European economy*. Kastoria, Greece. (in Greek).